

ШИБОЛЕТИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ЯК МАРКЕР ОПОЗИЦІЇ «СВІЙ – ЧУЖИЙ»

У дослідженні розглядаються шиболети як маркер опозиції «свій – чужий» упродовж світових конфліктів чи воєн та впродовж російсько-української війни. Виявлено, що найперші випадки використання таких мовних одиниць засвідчено ще 2014 року, але їхнє поширення припало на час повномасштабного вторгнення. Розглянуто як слова, так і речення-паролі, окреслено різницю в сприйнятті подібних мовних одиниць різними народами.

Ключові слова: шиболет, розрізнення, паляниця, слово-пароль.

This paper examines shibboleths as a marker of 'friend or foe' opposition during global conflicts or wars and during the Russian-Ukrainian war. It has been found that the first cases of using such linguistic units were recorded in 2014, but their spread occurred during the full-scale invasion. Both words and password sentences are considered, and the difference in the perception of such linguistic units by different peoples is outlined.

Key words: shibboleth, distinction, palianytsia, watchword.

Російсько-українська війна – подія, що є травматичною для всіх. Вона зачіпає будь-яку сферу життя людини, включно з мовою. Одним із прикладів такого впливу є поява такого явища, як шиболет. Це поняття з'явилося вперше в Біблії, у Книзі Суддів. Там описувалася ситуація війни між двома племенами: гілеадцями та ефремлянами, де останні хотіли пробратися до поселення перших. Для цього їм необхідно було перейти річку

Йордан, де стояли воїни Гілеаду: «І сталося, коли говорили Єфремові втікачі: Нехай я перейду, то гілеадські люди йому говорили: Чи ти єфремівець? Той казав: Ні. І казали йому: Скажи но шібболет. А той казав: Сібболет, бо не міг вимовити так. І хапали його, і різали при йорданським переході. І впало того часу в Єфрема сорок і дві тисячі» (Суд. 12:5–6) [5]. Як можна простежити, саме слово-пароль і стало позначати явище розрізнення людей за їхньою етнічною належністю завдяки артикуляції.

Наступні випадки використання шиболетів теж були засвідчені під час світових воєнних конфліктів та воєн. Прикладами такого є слово *siciri*, що перекладається як 'нут', воно було використано під час Сицилійської вечірньої [14]. Також до шиболетів входить словосполучення *schild en vriend* ('щит і друг'), що з'явилося в час Брюггської утрени [16]. Серед шиболетів також зафіксовано й речення-паролі: *Bûter, brea, en griene tsiis; wa't dat net sizze kin, is gjin oprjochte Fries* ('Масло, житній хліб і зелений сир, хто цього не вимовить, той несправжній фриз'), яке використовувалося під час повстання проти династії Габсбургів [12]. Отже, ці та подібні шиболети функціонували для виявлення «своїх», що допомагало ідентифікувати ворогів, які перевдягалися й намагалися змішатися з натовпом.

В історії російсько-української війни також простежуємо функціонування подібних мовних одиниць. Найперший шиболет виник ще 2014 року, під час захоплення міськвідділку МВС у Краматорську [11]. Тоді один із чоловіків у військовій формі вжив у своєму мовленні слово *порєбрик*, що дало змогу ідентифікувати його як людину-неукраїнця, оскільки ця одиниця не функціонує в лексиконі російськомовних українців, а радше притаманна одному з регіонів Росії. Так само прослідковуємо у вимові іншого чоловіка, який сказав фразу *мы с вами приехали*, явище якісної редукції, що теж не притаманна мовленню російськомовних українців. Аналізуючи мовлення харків'янки у відео від 2022 року, ми помітили факт того, що в російсько-

мовних українців також немає якісної редукції у фразі *...что сказать, что мы тоже с вами* [13]. На нашу думку, на це вплинула фонетична інтерференція між російською та українськими мовами, отже, та особа, у якої простежується наявність редукції, не є українцем. Саме ці факти дали підставу стверджувати, що люди у військовій формі, яких зняли на відео, не є «народним ополченням з населення Донбасу», як про це стверджували пропагандистські ЗМІ Росії.

Одним із найвідоміших шиболетів, які використовували для розрізнення «свій – чужий», було слово *паляниця*. Перша згадка про нього міститься в комедії М. Куліша «Мина Мазайло», однак там він радше виступав як індикатор рівня засвоєння мови. Використання цього слова припадає ще на початок збройної агресії Росії проти України: один з дописувачів новинного порталу «Gazeta.ua» відзначав труднощі вимови цього слова росіянами, однак автор також зазначав, що подібні лексеми є розпізнавальними знаками, які дають змогу відрізнити «своїх» від «чужих» [6].

Активізація використання цього слова припадає вже на час повномасштабного вторгнення – після 24 лютого 2022 року. Один із перших випадків зафіксовано на відео від 26 лютого 2022 року. На відео видно, як чоловік на Сумщині підходить до людей у військовій формі й просить їх вимовити слово *паляниця*. Це відео опублікували два новинні канали: білоруський «Nexta» та український «Радіо Свобода». За різницею підписів до цього відео можемо простежити різницю в сприйнятті подібної дії: на «Nexta» був підпис про сам факт прохання, тоді як канал «Радіо Свобода» вказав на націєрозрізняльну функцію, подавши підпис «...як на Сумщині виявляють військових РФ». Як бачимо, для українців слово *паляниця* дійсно набуло рис шиболета. Підтвердженням цього також є згадка російського військового про слова-паролі, завдяки яким українські військові мали змогу переконатися в його належності саме до української нації [4].

Подібну функцію мали й інші слова, які містили в собі складну для вимови сполуку -ця або тверді приголосні: *веселка, вештатися, духмяний, кмітливий, молодиця, непереливки, нісенітниця, обценьки, пуцьвірінок, світлиця, телепень, теревенити, філіжанка* [8]. Незайвим буде вказати також на те, що цей перелік слів було опубліковано на офіційній сторінці Ради національної безпеки та оборони України, а ще вказано на їхню здатність виявляти людей — не-носіїв української мови.

Шиболетами, як ми зазначали вище, могли бути й цілі речення. До початку повномасштабного вторгнення реченням-паролем було *Миска вареників з картоплею та шкварками, змащених салом*. Очевидно, що сплеск використання саме речень як паролів також припав на період після 24 лютого 2022 року. Здебільшого в подібних одиницях використовувалися вищенаведені слова зі списку шиболетів. Це може бути, наприклад *Малесеньке телятко їло паляницю з полуницею*. Також простежуємо використання слів-паролів як маркера «свій — чужий» у дещо ігровій формі: *шиболетом У світлиці молодиця нарізає паляницю, сама як полуниця, то ж дивіться, не вдавіться* послуговувалися під час прийому до клубу «Паляниця», що в місті Володимир на Волині [2].

Найчастотнішою одиницею для творення шиболетів було слово *Укрзалізниця*. Зафіксовано чимало речень-паролів, де наявне це слово: *Укрзалізниця везе паляниці, пасажир верзе нісенітниці* [10]; *Кропивницькі паляниці зі смаком полуниці продаються у крамниці біля Укрзалізниці* [3] та в низці інших. Спостерігаємо також залучення мінітекстів для перевірки вимови: *Я сиділа у крамниці, у своїй новій спідниці, їла стиглі полуниці, їх мокала в цукорницю, що купила у крамниці біля Укрзалізниці. Потім взяла паляницю, і чорницю, і суницю, перекинула рушницю й надіслала блискавицю прямо ворогові в пицю* [15].

Було зафіксовано також випадок шиболета, що поєднував у собі перевірку вимови та знання контексту, яке було доступне

лише деяким людям — воно було «таємним». Тоді на слово-пароль необхідно було дати відповідь, яку знало обмежене коло осіб: Пароль — *паляниця*. Відгук — *маленьке телятко цямкало нісенітницю* [1].

Ми оглянули лише ті, які є власне шиболетами, тобто акцентувалися на вимові, однак незайвим буде згадати, що перевірка «таємного» знання теж відбувалася, оскільки на слово-пароль необхідно було давати відповідь, відмінну від запитання. Російсько-українська війна актуалізувала використання слів-паролів, які допомагали визначити «чужих» з-поміж «своїх». Саме усвідомлення того, що вимова дійсно може виявити представника іншого етносу, породило нескінченну кількість слів-паролів. Через те, що війна підняла рівень національної свідомості, вкотре гостро постало питання вирізнення «своїх» від «чужих». У такий спосіб українці змогли вповні відчувати свою унікальність й окремішність, а також підвищити свій дух у такий справді складний час.

Список використаних джерел

---

1. «Русській карабль», напрямок — на х*й, паляниця і Pornhub: военний гумор надихає українців боротися з окупантами. *Волинські новини*. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/ruskiy-karabl-napriamok-na-khy-palyanytsia-i-PornHub-voyennyu-humor-nadykhaye-ukrayintsiv-borotysia-z-okupantamy/> (дата звернення: 23.05.2024).
2. «У світлиці молодиця наризає паляницю, сама як полуниця, то ж дивіть-ся, не вдавіть-ся». *Газета «День»*. URL: <https://day.kyiv.ua/article/den-ukrayiny/u-svitlytsi-molodytsya-narizaye-palyanytsyu-sama-yak-polunytsya-zh-dyvitsya-ne> (дата звернення: 17.04.2024).
3. @sergey_prach. Пароль. *Twitter*. URL: https://twitter.com/sergey_prach/status/1499088028668682249 (дата звернення: 17.04.2024).
4. Бомбардир. Росіянин вивів українських десантників з тилу ворога / з червоної площі в пОлОн/ катув*ли своїх, 2024. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=qM5oTH6JLrE> (дата звернення: 18.05.2024).
5. Книга Суддів 12 | Видання UBIO | YouVersion. *YouVersion* | Застосунок Біблія | *Bible.com*. URL: <https://www.bible.com/uk/bible/186/JDG.12>. UBIO (дата звернення: 15.04.2024).

6. Наливайко С. Слова, за якими розпізнають чужинців у різних мовах. *Gazeta.ua*. URL: https://gazeta.ua/articles/chistota-movlennya/_slova-za-yakimi-rozpiznayut-chuzhinciv-u-riznih-movah/643368 (дата звернення: 16.04.2024).
7. Оккупантов попросили произнести слово «паляница». Не справились. *Telegram*. URL: https://t.me/nexta_live/17688 (дата звернення: 17.04.2024).
8. Прес-служба РНБОУ. Слова, які швидко виявлять НЕ носія мови за вимовою: паляница, молодиця, світлиця, нісенітниця, веселка, філіжанка, вештатися, духмяний, непереливки, кмітливий, пущівірінок, обценьки. *Twitter*. URL: https://twitter.com/rnbo_gov_ua/status/1504866551513681933 (дата звернення: 17.04.2024).
9. Радіо Свобода Україна. Скажи «паляниця» : як на Сумщині виявляють військових РФ, 2022. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Q5O2N2Ujaas> (дата звернення: 17.04.2024).
10. Російська пропагандистка вимовила слово-пастку для окупантів і жорстко осоромилася – українці підготували для неї нове випробування. *5.ua*. URL: <https://www.5.ua/dv/life/269690> (дата звернення: 17.04.2024).
11. Arlo Givens. 13.04.2014 Краматорск захват Clip #6, 2014. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=qmxBjsU2rig> (дата звернення: 16.04.2024).
12. Bastiaan van der Salm. What is Frisian?. *The Acolad blog*. URL: [https://blog.acolad.com/what-is-frisian\(date of access: 16.04.2024\)](https://blog.acolad.com/what-is-frisian(date of access: 16.04.2024)).
13. From Kharkov To Chicago. Україна, мы с вами!!!, 2022. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=N0S8Dg_lbL0 (дата звернення: 16.04.2024).
14. Per un pugno di ceci. *www.palermoviva.it*. URL: <https://www.palermoviva.it/per-un-pugno-di-ceci/> (date of access: 15.04.2024).
15. Shtop H. Новий пароль українця. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/groups/ukrhumor/posts/5270877412951858/> (дата звернення: 10.05.2024).
16. The Rough Guide to Bruges & Ghent. *Google Books*. URL: https://books.google.com.ua/books?id=iO_qLu8JossC&pg=PR6&hl=uk&source=gbs_selected_pages&cad=1#v=onepage&q&f=false (date of access: 16.04.2024).